

Byung-Chul Han
Infocratie

ten have
DE NIEUWE
WERELD

Byung-Chul Han

Infocratie

*Digitalisering en de
crisis van de democratie*

 ten have

Informatieregime

‘Informatieregime’ noemen we die heerschappijvorm waarin informatie en de verwerking ervan door middel van algoritmes en kunstmatige intelligentie op vэрstreckende wijze bepalend zijn voor sociale, economische en politieke processen. In tegenstelling tot het disciplineringsregime worden in zo’n regime geen *lichamen en energiebronnen* maar *informatiestromen en data* uitgebuit. Beslissend voor machtsgewin is niet het bezit van productiemiddelen, maar de toegang tot informatie, die voor psychopolitieke surveillance, voor sturing en voorspelling van gedrag wordt ingezet. Het informatieregime is gekoppeld aan het informatiekapitalisme, dat zich tot surveillancekapitalisme ontwikkelt en mensen degradeert tot *data- en consumptieevee*.

Het disciplineringsregime is de heerschappijvorm van het industriële kapitalisme. Het neemt zelf een machinale vorm aan. Iedereen is een radertje bin-

nen de disciplinaire machtsmachinerie. De disciplineringsmacht dringt binnen in de zenuwbanen en spiervezels en maakt van een ‘ongevormde massa, van een ongeschikt lichaam’ een ‘machine’.¹ Zij fabriceert ‘gehoorzame’ lichamen. ‘Een lichaam is gehoorzaam als het onderworpen, veranderd, geperfectioneerd en gebruikt kan worden.’² Gehoorzame lichamen als productiemachines zijn geen *draggers van data en informatie*, maar *draggers van energieën*. In het disciplineringsregime worden mensen zo afgericht dat ze als *werkvee* kunnen dienen.

Het informatiekapitalisme, dat inzet op communicatie en netwerkvorming, maakt disciplinerings technieken zoals ruimtelijke isolering, strenge reglementering van de arbeid of lichamelijke dressuur obsoleet. ‘Gehoorzaamheid’, wat ook plooibaarheid of volgzzaamheid betekent, is niet het ideaal van het informatieregime. Het onderworpen subject van het informatieregime is noch gehoorzaam noch gedwee. Het waant zich eerder *vrij, authentiek en creatief*. Het *produceert zichzelf en treedt voor het voetlicht*.

Foucaults disciplineringsregime zet isolering als machtsmiddel in: ‘Isolering (...) is de eerste voorwaarde voor de totale onderwerping’.³ Het panopticum met van elkaar geïsoleerde cellen is het zinne-

beeld en ideaalbeeld van het disciplineringsregime. Isolering is echter niet toepasbaar op het informatieregime, dat juist communicatie uitbuit. De surveillance in het informatieregime vindt plaats via data. De van elkaar geïsoleerde ingezetenen van het disciplinaire panopticum produceren geen data, laten geen datasporen na, want ze *communiceren niet*.

Het mikpunt van de biopolitieke disciplineringsmacht is het lichaam: 'Voor de kapitalistische maatschappij is het bovenal de biopolitiek die telt, het biologische, somatische, lichamelijke'.⁴ In het biopolitieke regime wordt het lichaam ingeschakeld in een productie- en surveillancemachinerie, die het met behulp van disciplinaire orthopedie optimaliseert. Het informatieregime daarentegen, waarvan Foucault de opkomst blijkbaar niet heeft voorzien, bedrijft geen *biopolitiek*. Het is niet geïnteresseerd in het lichaam. Het maakt zich door middel van *psychopolitiek* meester van de *psyche*. Het lichaam is vandaag de dag in de eerste plaats een object van esthetica en fitness. Het is, in elk geval in het westerse informatiekapitalisme, verregaand bevrijd van de disciplineringsmacht, die het africhtte voor de arbeidsmachine. Het wordt nu door de cosmetische industrie in beslag genomen.

Elke heerschappijvorm beoogt zijn eigen *politiek van zichtbaarmaking*. Binnen het soevereiniteitsregime zijn luisterrijke enceneringen van de macht essentieel voor de heerschappij. Het schouwspel is haar medium. De macht presenteert zich met theatrale glans. Sterker nog, het is de *glans* die haar legitimeert. Ceremonies en symbolen van de macht stabiliseren de heerschappij. Choreografieën en rekvisieten van de macht die aanslaan bij het publiek, het duistere feest en ceremonieel van de bestraffing horen bij de heerschappij als theater en spektakel. De lichamelijke foltering wordt publiekelijk te kijk gezet. Beul en veroordeelde ageren als toneelspelers. Het publieke domein is een *bühne*. De soevereiniteitsmacht werkt via theatrale zichtbaarheid. Zij is een macht die zich laat zien, zich manifesteert, praalt en straalt. De onderworpenen daarentegen, waaraan ze zich optrekt, blijven verregaand onzichtbaar.

In tegenstelling tot het premoderne soevereiniteitsregime is het moderne disciplineringsregime geen maatschappij van het schouwspel, maar een surveillancemaatschappij. Luisterrijke feesten van de soevereiniteit en het spectaculair tentoonspreiden van de macht maken plaats voor onspectaculaire bureaucratieën van surveillance. De mensen 'bevinden zich niet op de tribune of op het toneel', maar zitten 'als rade-

ren' ingeschakeld 'in de panoptische machine'.³ In het disciplineringsregime wordt de zichtbaarheidsverhouding compleet omgekeerd. Het zijn niet de heersers, maar de beheersten die hier zichtbaar worden gemaakt. De disciplineringsmacht maakt zichzelf onzichtbaar, terwijl ze de onderdanen een permanente zichtbaarheid opdringt. Opdat ze van haar greep op hen verzekerd blijft, worden de onderworpenen aan het licht van de schijnwerpers blootgesteld. Het 'constant gezien worden' houdt het gedisciplineerde individu in zijn onderworpenheid vast.⁶

De efficiëntie van het disciplinerende panopticum is erin gelegen dat de ingezetenen ervan zich voortdurend geobserveerd voelen. Zij verinnerlijken de surveillance. Essentieel voor de disciplineringsmacht is dat iemand 'bewust wordt gemaakt van zijn permanente zichtbaarheid'.⁷ In de surveillancestaat van George Orwell zorgt Big Brother voor onafgebroken zichtbaarheid: *Big Brother is watching you*. In het disciplineringsregime staan ruimtelijke maatregelen als opsluiting en isolering borg voor de zichtbaarheid van de onderworpenen. Hun worden bepaalde plaatsen in de ruimte toegewezen, die ze niet mogen verlaten. Hun mobiliteit wordt sterk ingeperkt, zodat ze zich niet aan de panoptische greep kunnen onttrekken.

In de informatiemaatschappij ruimen de milieus van op- en insluiting het veld om plaats te maken voor open netwerken. Voor het informatieregime gelden de volgende topologische principes: discontinuïteiten worden afgebroken ten gunste van continuïteiten. Voor de afsluitingen komen openingen in de plaats. Isoleercellen worden afgelost door communicatienetwerken. De zichtbaarheid wordt nu heel anders tot stand gebracht, *niet door isolering, maar door netwerkvorming*. De digitale informatietechniek zorgt ervoor dat de communicatie omslaat in surveillance. Hoe meer data we genereren, hoe intensiever we communiceren, des te efficiënter wordt de surveillance. De mobiele telefoon als surveillance- en onderwerpingsapparaat buit vrijheid en communicatie uit. Binnen het informatieregime voelen de mensen zich bovendien niet gesurveilleerd, maar vrij. Paradoxaal genoeg waarborgt juist het gevoel van vrijheid de heerschappij. Daarin verschilt het informatieregime fundamenteel van het disciplineringsregime. *De heerschappij bereikt haar hoogtepunt op het moment waarop vrijheid en surveillance samenvallen.*

Het informatieregime kan het zonder enige discipline dwang stellen. Er wordt mensen geen panoptische zichtbaarheid opgedrongen. Zij geven zich juist zonder enige uiterlijke dwang vanuit een innerlijke

behoefte bloot. Zij *produceren zichzelf*, dat wil zeggen dat ze zelf de aandacht op zich vestigen. Het Franse woord *se produire* betekent *zich laten zien*. Binnen het informatieregime doen mensen *uit zichzelf* hun best om zichtbaar te worden, terwijl het disciplineringsregime hun die zichtbaarheid opdringt. Zij begeven zich vrijwillig in het licht van de schijnwerpers, ja ze verlangen daarnaar, terwijl de ingezetenen van het disciplinerende panopticum zich daaraan proberen te onttrekken.

In het informatieregime heet de politiek van zichtbaarmaking *transparantie*. Wie transparantie uitsluitend in verband brengt met de open informatiepolitiek van een institutie of persoon, miskent haar draagwijdte. Transparantie is de *systemische dwang van het informatieregime*. De imperatief van transparantie luidt: *alles moet als informatie beschikbaar zijn*. Transparantie en informatie zijn synoniem. Informatiemaatschappij is transparantiemaatschappij. De imperatief van de transparantie laat de informatie vrij circuleren. Echt vrij zijn niet de mensen, maar de informatiestromen. De paradox van de informatiemaatschappij luidt: *de mensen zitten in informatiestromen gevangen*. Door te communiceren en informatie te produceren, slaan ze zichzelf in de boeien. *De digitale gevangenis is transparant*.

De *flagshipstore* (beleveniswinkel) van Apple in New York is een glazen kubus. Het is een *tempel van transparantie*. Wat de politiek van zichtbaarmaking betreft is dit de architectonische tegenhanger van de Kaäba in Mekka. Kaäba betekent letterlijk kubus. Een dikke zwarte doek ontnemt het zicht erop. Alleen priesters hebben toegang tot het interieur van het bouwwerk. Het *arcanum*, dat zich aan alle zichtbaarheid onttrekt, is constitutief voor de theopolitieke macht. De binnenste, aan het zicht onttrokken ruimte in de Griekse tempel heet *adyton* (letterlijk: het ontoegankelijke). Alleen priesters hebben toegang tot de heilige ruimte. De heerschappij is hier gegrondvest op het *arcanum*. De transparante Apple-shop daarentegen is vierentwintig uur per dag geopend. In het souterrain is een winkel gehuisvest. Iedereen heeft als klant toegang tot het gebouw. De Kaäba met de zwarte doek en de glazen Apple-shop staan symbool voor twee verschillende vormen van heerschappij: *arcanum en transparantie*.

De glazen kubus van Apple suggereert weliswaar vrijheid en grenzeloze communicatie, maar in werkelijkheid belichaamt hij de *genadeloze macht van de informatie*. Het informatieregime maakt mensen volledig transparant. De heerschappij zelf is nooit transparant. Er bestaat geen *transparante heerschappij*. De trans-

parantie is de voorkant van een proces dat zich aan het zicht onttrekt. De transparantie is zelf niet transparant. Zij heeft een achterkant. *De machinekamer van de transparantie ligt in het duister.* Zo leveren we ons uit aan de steeds groter wordende macht van de algoritmische blackbox.

De heerschappij van het informatieregime verbergt zich doordat ze helemaal versmelt met het leven van alledag. Ze verschuilt zich achter de welgevaligheid van de sociale media, het gemak van de zoekmachines, de sussende stemmen van de taalassistentes of de vriendelijke gediensstigheid van slimme apps. De smartphone blijkt een efficiënte *informant* te zijn, die ons aan een permanente surveillance onderwerpt. *Smart home* verandert de hele woning in een digitale gevangenis, die ons dagelijks leven minutieus protocolleert. De slimme stofzuiger-robot, die ons de moeite van het schoonmaken bespaart, brengt de hele woning in kaart. Het *smart bed* zet de surveillance met behulp van een netwerk van sensoren ook tijdens de slaap voort. In de vorm van *convenience*, gemak, sluipt de surveillance het dagelijks leven binnen. In de digitale gevangenis als slimme feelgoodzone rijst geen verzet tegen het heersende regime. De *like* sluit elke revolutie uit.

De digitalisering rukt onstuitbaar op. We zijn bedwemd door een communicatie- en informatieroes. Tegelijk voelen we ons machteloos overgeleverd aan de tsunami van informatie die over ons wordt uitgestort. Verkiezingscampagnes worden als informatieoorlogen gevoerd. Samenzweringstheorieën en propaganda beheersen het politieke debat. In dit nieuwe boek beschrijft Byung-Chul Han de huidige crisis van de democratie met het oog op deze digitalisering van het publieke domein. Han laat zien hoe we in nieuwe heerschappijvorm leven: de infocratie.

Byung-Chul Han (1959) is een Koreaans-Duitse filosoof. Hij is hoogleraar aan de universiteit voor de Kunsten in Berlijn. Eerder verscheen bij Ten Have/De Nieuwe Wereld *De palliatieve maatschappij*.

NUR 730

9 789025 911171 >

ten have
DE NIEUWE
WERELD

www.uitgeverijtenhave.nl